

Michal Pavlásek, *S motykou a Pánem Bohem. Po stopách českých evangelíků ve Vojvodině.*

Etnologický ústav AV ČR – pracoviště Brno, Brno 2015, 1–200.

Михал Павласек (Michal Pavlásek, 1983) припада кругу етнолога/антрополога млађе генерације у Брну, универзитетском и научном средишту Моравске (Чешка Република). Ради у Етнологском институту Чешке академије наука – одељење у Брну (Etnologický ústav AV ČR – pracoviště Brno), а докторирао је на Филозофском факултету Масариковог универзитета у Брну – Институт европске етнологије (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno – Ústav evropské etnologie), где повремено држи предавања на разним курсевима. Своју научну пажњу усмерава на следећа поља истраживања: миграције, избеглиштво, (транс)национализам, етничке и конфесионалне мањине, орална историја, колективно памћење, социјална маргинализација, визуелна антропологија. Као и други истраживачи из два наведена научна центра у Брну, М. Павласек следи већ дугу традицију занимања истраживача из Моравске за простор Балкана и југоисточне Европе, где је током последње деценије имао систематска теренска истраживања у оквиру чешких и међународних научних пројеката или научних стипендија. У том склопу, његова пажња била је знатним делом усредсређена на насеља са чешком мањином у Србији, Румунији и Хрватској, а посебно на подручју Баната (како на територији Србије тако и на територији Румуније). Члан је научних асоцијација: The International Association for Southeast European Anthropology; Česká národopisná společnost (Чешко етнографско дреуштво), а још као студент добио је награду Центра за оралну историју при Институту за савремену историју Чешке академије наука (Centrum orální historie při Ústavu pro soudobé dějiny AVČR) за најбољи дипломски рад припремљен методом оралне историје („oral history“). Аутор је две монографије (једну од њих овде приказујемо), прилогâ (одељака) у више колективних монографија етнологског и антрополошког карактера, објављених у Чешкој Републици, Немачкој и Србији, низа појединачних студија и чланака исте провенијенције, као и седам филмографија („filmography“). Огледао се и као уредник (заједно с Јаном Носковом / Jana Nosková) издања посвећеног „серпентинама истраживања на терену“. М. Павласек је већ позната и радо виђена личност међу житељима насеља у Банату, где, између осталих, обитава и чешка мањина, а исказао се и као поуздан сарадник колега етнолога и антрополога у Србији.

Прва монографија М. Павласека има симболичан наслов, који у преводу гласи: „С мотиком и Господом Богом. Трагом чешких евангелиста у Војводини“. Она је плод седмогодишњег истраживања историјата живљења Чеха у јужнобанатском селу Велико Средиште (крај Вршца), који су се ту населили половином XIX века из јужне Моравске (етнографска област Ханатско Словацко / Hanacke Slovacko) у оквиру велике и дуготрајне миграције становништва из Средње Европе у југоисточне делове ондашње Хабзбуршке монархије. Монографија ипак није класична етнографска студија. Аутор настоји да продре у духовно проживљавање света ових чешких (тзв. реформисаних) евангелиста, чиме монографија добија такође антрополошки карактер. За то су му били потребни саговорници и он их је имао у Великом Средишту, али је то, пре свега, била Јосефа Клепачкова (Josefa Klepáčková, 1925–2013), самохрана, мудра и начитана старица, која је у свему

била аутентични представник потомака чешких евангелистичких досељеника. Тако средишњи део књиге – 5. одељак (стр. 62–136): „Приповедање о Великом Средишту“ – чини заправо транскрипт разговора аутора с Јосефом Клепачковом, настао снимањем на диктафону и видео-камером током неколико година.

Овом средишњем делу књиге претходе одељци:

- 1) одељак (стр. 9–18): „Увод у свет Средиштанаца“;
- 2) одељак (стр. 19–26): „Издавачке напомене и методи сакупљања података“;
- 3) одељак (стр. 27–33): „Audiatur et altera pars“;
- 4) одељак (стр. 34–61): „Дух доба и места или о чему Јосефа Клепачкова није приповедала“.

После средишњег дела књиге следе одељци:

- 5) одељак (стр. 137–155): „Кад људи приповедају сами себе“;
- 6) одељак (стр. 156–167): „Тражити догађаје у фотографијама“;
- 7) одељак (стр. 168–177): „Сведочанства матичних књига о сродницима Јосефе Клепачкове“;
- 8) одељак (стр. 178–181): „Календар животописа Јосефе Клепачкове“;
- 9) одељак (стр. 182–183): „Сусрет с памћењем које нестаје“.

После Литературе (стр. 184–188), на крају књиге налази се Резиме (стр. 189–194) на чешком, енглеском и српском језику, као и Регистар местâ (стр. 195–199). Књига је прожета фотографијама (укупно 77) и документима и мапама (укупно 19).

Овако структурираним одељцима ове атипичне књиге М. Павласек на свестран начин употпуњује окосницу монографије – приповедање Јосефе Клепачкове, коју он сматра заправо „коаутором књиге“. Читаоцу се тако нуди и оно „о чему Јосефа Клепачкова није приповедала“, а што је неопходно знати да би се разумело приповедање ове мудре старице. Таквим вишеслојним приступом М. Павласек нам дочарава свој „сусрет с памћењем које нестаје“ и пружа аутентичну мозаичну слику живота чешких евангелиста у Великом Средишту, која после века и по трајања неминовно чили пред нашим очима у налету новог времена. „Тако то морамо прихватити, како је то Господ Бог уредио“, закључује на крају свог приповедања спокојно Јосефа Клепачкова – о себи и заједници којој припада.

Аутор је подробно објаснио како је почео „куцати на врата Средиштанаца“, који су га љубазно примали и о свему информисали, док га истраживачки порив није одвео на широм отворена врата старице у деветој деценији живота. Са њом је хтео да разговара о свакодневном животу у Великом Средишту, али је ношен њеном проницљивошћу и изванредним памћењем локалне традиције постепено доспео све до почетака обитавања Чеха у Великом Средишту, који су дуго представљали затворену конфесионалну и етничку заједницу. А Јосефа Клепачкова проживела је цео свој живот у Великом Средишту, са својим сродницим и земљацима, без животног сапутника и потомства, али чврсто везана за евангелистичку цркву и сеоски храм који су њени преци, досељеници у Средишту, сами подигли. Није ни помишљала да се, као многи други, отисне у градску средину и постане индустријска радница. Остала је верна мукотрпном сеоском животу класичног земљоделца и свом евангелистичком поимању живота и света око себе, који је лапидарно дефинисала речима: „с мотиком и Господом Богом“. Кроз њено животно искуство проговориле су и претходне генерације

чешких евангелиста Великог Средишта, према којима је старица Клепачкова гајила велико поштовање, а памтила је имена и животни ток многих од њих. Утолико њено казивање није било првенствено приповедање о властитом животном путу већ развијање нарације о свим питањима која су обележила досељавање и живот чешких евангелиста у њеном родном селу. Приповедање Јосефе Клепачкове изражава поглед „малог човека“ на збивања која чине „велику историју“, са свим карактеристикама аутентичне „оралне историје“. Уз то, Јосефа Клепачкова је била начитана особа, којој је „пут до Бога често ишао преко књиге“. Њен говорни идиом био је чак веома близак норми чешког књижевног језика, а она га брусила ишчитавањем Библије и религиозних књига и песама. То јој је омогућавало да се лако и недвосмислено изражава о свим темама које је разговор с младим и знатичељним истраживачем покретао.

М. Павласек у разговору с Јосефом Клепачковом прихвата гесло „*Audiat et altera pars*“ („Послушајмо и другу страну“), које се данашњој европској антропологији и социолошким дисциплинама радо примењује (а примере за то налазимо и у делима српских истраживача, на пример: Загорке Голубовић, Мирославе Малешевић, Свенке Савић, Биљане Сикимић и др.). Препуштајући реч својој саговорници, М. Павласек настоји да открије главне категорије у њеном систему мишљења и разуме логику њеног погледа на свет око себе, а тиме анализира и функционисање механизма којим је одређен како њен лични идентитет тако и идентитет заједнице којој припада. У конкретном случају, дубока религиозност (приврженост традиционалним вредностим „реформисаних“ евангелиста) исказује се као снажан извор колективног памћења, заправо чини мост који спаја разне генерације истородних житеља Великог Средишта.

Приповедање Јосефе Клепачкове обухвата следеће теме: повод и начин сеобе предака из Моравске у Велико Средиште средином XIX века; додељивање земље за настањивање у новој средини; сродничке везе са старијом чешком насеобином Света Хелена (чешки: *Svatá Helena*; румунски *Sfânta Elena*) у румунском Подунављу (наспрам Голупца); скупљање средстава и подизање евангелистичке цркве у селу; верност религиозним књигама које су преци донели из отаџбине (Библија и „Лавиринт света“); везе са недалекиим местом Клопедија у данашњој Румунији (румунски: *Clopedia*; чешки: *Klopotin*), где су се такође населили евангелисти из Моравске; однос с мађарском реформистичком евангелистичком црквом („ни крајцаре није дала“); служење евангелистичких свештеника у селу; обрађивање црквене земље на „наполицу“ (половина прихода давала се свештеницима); обележавање (1966) стогодишњице подизање цркве у селу; однос према православним (српским и румунским) и католичким (немачким и чешким) заједницама у суседству и околини; рад у локалним немачким (касније друштвеним) виноградима; понемчавање чешких католика за време Другог светског рата (потом су они, као и Немци, били депортовани); реквирирање намирница и дела летине за потребе Немаца током рата; ситуација по ослобођењу 1944. године и долазак совјетске армије; долазак колониста у јужни Банат из разних делова ондашње Југославије; неуспела агитација званичних представника Чехословачке непосредно после Другог светског рата за „репатријацију“ банатских Чеха („нису пошли“); послератна беда; укључивање неких Средиштанаца (па и Чеха) у комунистичку партију и државне структуре, отпор других („за Јосефу нигде није било боље место од наше цркве“); успомене из детињства (па и за време владавине краља Александра Карађорђевића, која је

остала у позитивном сећању); кумовање новорођеној деци и сарадња с православним свештеницима; ера евангелистичких свештеника придошлих из Чехословачке и процват евангелистичке заједнице у Великом Средишту; прелазак дела локалне евангелистичке заједнице у баптисте у међуратном периоду под утицајем баптистичког свештеника који је дошао из Чехословачке; одрастање (као сироче) уз тетку и строге евангелистичке назоре („вера и књига, чувај их као очи у глави“); обичаји и обреди у евангелистичкој заједници; живот на селу („ми смо се некада држали као велика породица“); однос других према чешкој евангелистичкој заједници у Великом Средишту („Пемци, Чеси или Моравци“); однос чешке евангелистичке заједнице према другим заједницама („нико никоме није сметао“); обичаји разних конфесионалних заједница о празницима; почетак новчане штедње у селу пре Другог светског рата; неиспуњена жеља из младости да се посети Чехословачка; послератни одлазак омладине у градове; верност преосталих чланова заједнице цркви („мој дом, дом молитве“; „недеља је била светиња“, „музика срца“); спокој у окриљу своје (евангелистичке) заједнице („све ће се знати, кад пред Њега изађемо“; „таква сам била: с мотиком и Господом Богом“).

М. Павласек је пажљиво употпунио шири фактографски оквир приповедања Јосефе Клепачкове, посебно у 4. одељку књиге („Дух доба и места или о чему Јосефа Клепачкова није приповедала“). Маниром искусног историографа он уводи читаоца у време кад се евангелисти из чешких земаља покрећу према новим банатским стаништима, која постају изразито мултикултурне средине. Анализира све чиниоце који су изазвали миграције, а оне су се одвијале трима струјама: од 20-их до 50-их година XIX века. Последња међу њима, којој припадају и чешки досељеници у Великом Средишту, није била мотивисана попуњавањем и јачањем банатске Војне Границе. Узроци сеобе били су чисто социјални: сеобе су биле мотивисани жељом да се дође до јефтине плодне земље, коју су војници из Моравске претходно упознали током служења војног рока у Вршцу. Аутор је притом дао шири осврт на историјат протестантизма у чешким земљама, а посебно у јужној Моравској у периоду од доношења царског „патента о толеранцији“ (1781) до фактичког изједначавања статуса свих конфесија у Хабзбуршкој монархији (1861).

После транскрипта приповедања Јосефе Клепачкове следи, као што је речено, још неколико одељака књиге, у којима аутор антрополошки промишља исказе „коаутора књиге“. Иза „завесе наратије“ он назире тенденцију преплитања сфере личног живота појединца с етичким и моралним ставовима протестантске (евангелистичке) заједнице којој тај појединац припада (конкретно: Јосефа Клепачкова). У таквој духовној симбиози могла се реализовати „трансмисија колективног памћења“, забележеног транскриптом разговора. Фотографије које су пратиле приповедање послужиле су као подстицај за експлицирање појединих догађаја везаних за главни ток казивања. А подаци из матичних књига и других докумената употпунили су слику о сродничким односима Јосефе Клепачкове с другим житељима Великог Средишта, које су до Другог светског рата карактерисале многољудне породице. Аутор на крају закључује да је његово истраживање, преточено у ову књигу, имало карактер „сусрета с памћењем које нестаје“.

Књига Михала Павласека представља изванредан пример студиозног приступа у изучавању једне савремене реликтне заједнице, какву представљају чешки евангелисти у јужном Банату.

Милош Луковић

Martina Pavlicová, *Cestami lidového tance. Zdenka Jelínková a česká etnochoreologie*

(On the Ways of Folk Dance. Zdenka Jelínková and Czech Ethno-Choreology). Masarykova univerzita, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty, Brno 2012, 202 p.

The submitted publication is part of the edition series called Ethnological Studies which has been published at the Institute of European Ethnology, Masaryk University in Brno, since 2006. The series includes proceedings of thematic branch conferences, doctoral thesis and dissertations of the department, as well as voluminous studies, which are outcomes of different projects. This is also the case of the book written by Martina Pavlicová, Senior lecture at the Institute of European Ethnology; the book is the 13th Volume in the edition.

Martina Pavlicová's book is not just a study about the life of Zdenka Jelínková as an important personality of the Czech ethno-choreology. It also deals with the folk dance in Moravia and Silesia (historical lands of the contemporary Czech Republic), its history, development and formation, whose theory and practice Zdenka Jelínková indelibly influenced. With her systematic research into and investigation of the records of dances, about which she thought in a modern way putting them into the complete context of the discipline, she laid the foundations for the Czech ethno-choreology.

Zdenka Jelínková came from the ethnographic area of Hornácko which is situated in the Moravian-Slovak borderland and where the living expressions of traditional folk culture survived until the 2nd half of the 20th century. For this reason, the region aroused the highest interest of the ethnological research. For Zdenka Jelínková, the region was a place with which she was closely connected even though she lived in Brno from the age of fourteen until her death. In Brno, she worked at the Brno workplace of the Institute for Ethnography and Folkloristics of the Czechoslovak Academy of Sciences (the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences today) for thirty years (1950-1980) and focused on ethno-choreology and children's folklore. Her systematic collections and recordings of folk dance covered all the regions in Moravia and Silesia. She had an exceptional sense of searching for informers and dancers, and the ability to enter into relations with them. She was an excellent dancer, too. While carrying out the research, she was interested in the oldest possible dancers; she used their witness to reconstruct the old dance layer in particular areas. She also dealt with the comparative study of dance forms, such as rounds, khorovods, masculine solo expressions, and pair rotating dances in Czech, Slovak and Balkan materials, as well as in those of Sorbs.

Martina Pavlicová's book deals with the history of dance in general, it introduces folk dance in the Czech lands and the beginnings of the interest therein, including the